

РОЗДІЛ 12

ФІЛОСОФІЯ ПРАВА

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-11/210>

МОРАЛЬНО-ЕТИЧНІ КОНЦЕПТИ СУЧАСНОЇ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКОЇ ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВОЇ ДУМКИ

MORAL AND ETHICAL CONCEPTS OF MODERN ANGLO-AMERICAN PHILOSOPHICAL AND LEGAL THOUGHT

Олексюк М.М., к.ф.н., доцент,
доцент кафедри соціально-поведінкових, гуманітарних наук та економічної безпеки
Львівський державний університет внутрішніх справ

У статті визначено місце та роль основних морально-етичних концепцій англо-американської філософії права у справі вирішення проблем удосконалення політико-правового життя сучасного глобалізованого та неоднозначного світу, не порушуючи основних принципів функціонування демократичної цивілізації.

Звернено увагу на проблеми виявлення сутнісних характеристик філософсько-правових підходів до питань віктимізації, серед яких домінуюче місце відводиться питанням про взаємовідносини злочинця і його жертви.

Розкрито особливості побудови концепції прощення, заснованої на твердженнях про розуміння категорії любові як фактору становлення як моральної, так і правової парадигми у сучасних умовах. Доведено, що концептуальні висновки сучасної англо-американської філософії права, які стосуються морально-етичних проблем, надають перевагу тим морально-психологічним факторам, що визначають особливості функціонування правового контенту.

Вияснено специфіку процесу узгодження концептуальних висновків представників сучасної англо-американської філософії права із формуванням моральних принципів у трактуванні визначення поняття «винуватість особи у суспільстві».

Проаналізовано сутність концепції стримування, котра розглядається представниками англо-американської філософії права як один із засобів обґрунтування сучасних пенологічних практик. Обґрунтовано, що такі теоретичні підходи відображають притаманні для демократичної цивілізації гуманістичні принципи, засновані на положенні про пошанування життя людської екзистенції як найважливішої цінності сучасного світу.

Концептуальні висновки стримування англо-американської філософії права розглядаються у статті як такі, що дають змогу краще зрозуміти процес упровадження теоретичних узагальнень у кримінально-правову практику, а також формують умови вирішення конфліктних ситуацій, що сприяє досягненню успіхів на шляху подолання злочинності.

Ключові слова: віктимізація, прощення, любов, ретрибутивна концепція покарання, стримування, пенологічна практика.

The article identifies the place and role of the main moral and ethical concepts of the Anglo-American philosophy of law in solving problems of improving the political and legal life of the modern globalized and ambiguous world, without violating the basic principles of democratic civilization. Attention is paid to the problems of identifying the essential characteristics of philosophical and legal approaches to the issues of victimization, among which the dominant place is given to the relationship between the offender and his victim.

Features of construction of the concept of forgiveness based on statements about understanding of a category of love as a factor of formation of both moral, and legal paradigm in modern conditions are opened. It is proved that the conceptual conclusions of modern Anglo-American philosophy of law, which relate to moral and ethical issues, give preference to those moral and psychological factors that determine the peculiarities of the functioning of legal content.

The specifics of the process of reconciling the conceptual conclusions of the representatives of modern Anglo-American philosophy of law with the formation of moral principles in the interpretation of the definition of guilt in society are clarified.

The essence of the concept of restraint, which is considered by the representatives of the Anglo-American philosophy of law as one of the means of substantiation of modern penological practices, is analyzed.

The conceptual conclusions of the restraint of the Anglo-American philosophy of law are considered in the article as providing a better understanding of the process of introducing theoretical generalizations into criminal law practice, as well as creating conditions for resolving conflict situations, which contributes to crime.

Key words: victimization, forgiveness, love, retributive concept of punishment, deterrence, penological practice.

Постановка проблеми. Ми живемо в епоху, коли світова цивілізація у своєму розвитку відчуває наростання суперечностей, міждержавних та регіональних протистоянь, що можуть в окремих випадках набувати насильницького характеру у вигляді ведення військових дій, унаслідок чого наноситься непоправна шкода людській екзистенції. Саме в цих умовах особливої актуальності набуває пошук тих засобів, за допомогою яких людство може убезпечитися від загроз своєму існуванню. У цій сфері вартим уваги стає звернення до пропаганди таких підходів, які базуються на вирішенні важливих питань морально-етичного спрямування. Вважається, що принципи загальнолюдської моралі, які формують правила поведінки як окремо взятих осіб, так і широкого загалу, зокрема і всієї людської цивілізації, повинні реально впливати на стан сучасного соціуму, формуючи у ньому несприйняття зла

і визнання пріоритетності людської екзистенції як найвищої цінності.

Через це аналіз теорій сучасної зарубіжної філософсько-правової думки дає змогу концентровано прояснити нагальну потребу осмислення стану сучасного суспільства, вичленили основні концептуальні підходи до шляхів імплементації морально-етичних принципів у суспільну практику з метою запобігання конфліктним ситуаціям.

Стан опрацювання. Серед тих праць, які розглядають питання, що стосуються проблематики сучасної зарубіжної філософії права у її морально-етичному вимірі, можна відзначити напрацювання Є. В. Атрошкєвич, Є. Ю. Полянського, Д. Ягунова. Для формування загальної картини оцінки внеску зарубіжної філософії права у справу розвитку правової теорії доречними будуть праці В. А. Бачиніна, В. С. Бігуна, В. К. Гри-

щука, А. А. Козловського, С. Максимова, П. М. Рабіновича, С. С. Сливки.

Ця стаття продовжує наш попередній дискурс, який стосується розвитку зарубіжної філософсько-правової парадигми ХХІ століття і містить аналіз доктринальних висновків такої провідної філософії права.

Метою роботи є аналіз основних морально-етичних концепцій сучасної англо-американської філософії права, які можуть формувати теоретичну підставу для характеристики сучасного світового розвитку.

Виклад основного матеріалу. Зарубіжна філософсько-правова думка виробила чимало концепцій, які повинні відповісти на запитання, яким чином можна удосконалити політико-правове життя сучасного глобалізованого і неоднозначного світу, не порушуючи основні базові принципи функціонування демократичної цивілізації. Одне із провідних місць у цьому належить, зокрема, Алану Норрі. У його дослідженнях питання про становлення девіантної поведінки особи та особливості віктимізації на національному і міжнародному рівнях посідають важливе місце, а такого роду проблеми розглядаються як такі, що стосуються вирішення важливих соціологічних, соціально-історичних і психоаналітичних питань. «Соціально-історичні, соціально-структурні та політичні рішення, без сумніву, залишаються ключовими у вирішенні проблеми насильства на національному та міжнародному рівнях, але важко вважати, що ці рішення можуть діяти, якщо їх не сприймають люди, які взаємодіють зі своїми світами в ефективних моральних умовах», - зазначає Норрі [1, р. 393].

Не можна не помітити і того, що філософсько-правові висновки Алана Норрі ґрунтуються на актуалізації морально-етичних аспектів вирішення важливих юридично-правових проблем, особливо тих, які пов'язані із кримінально-правовим контентом, що свідчить про те, що ми маємо справу із фахівцем саме у питаннях філософії кримінального права. Звернемо увагу на те, що дискурс ведеться навколо проблем віктимізації, у котрих центральне місце посідають взаємовідносини злочинця і його жертви.

Концепція прощення у філософсько-правовій теорії Алана Норрі базується на твердженні про значення у процесах віктимізації любові як специфічного морального акта, що супроводжує становлення як моральної, так і правової парадигми у сучасних умовах. Науковець схильний підтримати ті положення філософії критичного реалізму, які розглядають феномен любові як поєднання низки його різновидів, послідовний процес становлення котрих здійснюється в умовах розвитку соціуму. У своїх висновках Алан Норрі йде від феномену любові самого себе до любові іншого, а відтак до любовних стосунків між собою та іншими, згодом – до любові самого себе та інших у межах ширшої спільноти, і, врешті-решт, до любові інших в універсальному і специфічному вияві [1, р. 394-395]. Поєднання цих проявів любові, на думку науковця, і становить основу втілення концепції прощення у складних стосунках осіб в умовах віктимізації та дозволяє виробити засади політики вирішення конфліктів в умовах сучасного, вкрай нестабільного світу. «Це стосунки жертви і злочинця, їхніх спільнот як наслідок горя, яке ці стосунки приносять. Вони засновані на втратах, руїнах та трагедіях, - заявляє Алан Норрі» [1, р. 399]. Можна стверджувати, що філософсько-правові погляди Алана Норрі на феномен прощення у кримінальному праві виводяться із твердження про те, що у цьому випадку ми неодмінно маємо справу із загрозами і втратами, які супроводжують взаємовідносини злочинця і жертви, унаслідок чого слід із особливою увагою ставитися до процедурних питань.

Дискурс стосовно феномену прощення як на морально-етичному, так і на інституційному рівні у правових межах неодмінно приводить дослідника до визнання таких взаємовідносин злочинця і жертви, за яких остання попадає у певне залежне становище, результатом якого є посла-

блення її позиції у стосунку до злочинця. «Прощення можна вважати подарунком, чимось, що дається, тим, що злочинець отримує від потерпілого. Зазвичай про це думають як про шлях в одному напрямку і це у певному сенсі зрозуміло. Незважаючи на значний потенціал спільності, вихідна точка є асиметричною. Правопорушник не може за звичних обставин розраховувати на прощення від своєї жертви», - зазначає Алан Норрі [1, р. 400-401]. Ми бачимо, що такі погляди британського філософа права виводяться із тези про пріоритетність моральних принципів, які визначають спрямованість кримінально-правових установок і формують засади ретрибутивної концепції покарання.

Слід звернути увагу на те, що у своїх концептуальних висновках Алан Норрі зумів визначити взаємозв'язок моралі і права в інтерпретації феномену прощення, надаючи перевагу морально-психологічним факторам, які визначають особливості функціонування правового контенту. Аналізуючи дослідження феномену прощення сучасною філософсько-правовою думкою, він вважає, що право дозволяє лише частково вирішити питання про місце прощення у сучасному світі. На його думку, закон виступає джерелом ретрибутивної правової теорії та, відповідно, втіленням ідеї відплати, проте не може стосуватися процесу прощення, оскільки відплата передбачає лише факт заподіяння страждань в обмін на страждання. «Відповідальність не пов'язана із гуманізмом правопорушника, вона зберігається настільки, наскільки руйнує політичне і раціональне зобов'язання», - заявляє Алан Норрі [1, р. 401-402].

Алан Норрі розглядає філософсько-правовий вимір феномену прощення у тісному поєднанні цього поняття із визначенням винуватості особи у суспільстві. Він запропонував вважати, що «діалог винуватості та прощення може допомогти процесу відновлення співчуття і людяності, і це виявляється у різноманітних способах, якщо враховуються особливості поняття прощення» [2, р. 28-29]. Ми помічаємо, що трактування прощення у такому випадку схиляється до актуалізації морально-етичних проблем тому, що дослідник послуговується категоріями етики (співчуття), котрі використовують для аргументації своїх висновків.

В одній зі своїх праць Алан Норрі піднімає питання про кореляцію таких філософсько-правових понять, як винуватість, звинувачення і прощення, в якій ми помічаємо спробу виявити суть прощення як феномену, що поєднує у собі морально-етичні та кримінально-правові характеристики. У цьому концептуальному підході до особливостей функціонування морально-етичних і кримінально-правових категорій у парадигмі англійського науковця помітна спроба розглянути становище суб'єктів кримінально-правових діянь, якими є правопорушник і потерпілий, відношення між якими стосуються морально-психологічних аспектів, побудованих на основі складних міжособистісних стосунків, що супроводжуються стражданнями. Підкреслюючи, що винуватість і звинувачення супроводжуються станом приниження особи, яка є потерпілою, Алан Норрі вважає, що «прощення значною мірою налаштоване на ті самі проблеми. Прощення вже само по собі свідчить про наявність того, що можна прощати, що означає озиратись назад, а не вперед. Це набуває як умовних, так і безумовних форм» [2, р. 24].

Дослідження британським філософом кримінального права Аланом Норрі феномену прощення як із морально-етичного, так і з кримінально-правового боку переконливо свідчить про те, що під час здійснення процедури прощення слід звертати увагу на ті сторони у стосунках сторін, які фіксують особливості досягнення особистого і суспільного блага, вирішуючи суперечності і конфлікти як особистісного, так і соціального спрямування. Такі філософсько-правові висновки можуть бути особливо доречними та актуальними для формування концептуальних підходів до тих важливих проблем, які формуються внаслідок військових дій на сході України, особливо у питаннях майбутнього цього регіону.

Стимування як спосіб реалізації та мета покарання правопорушника доволі часто застосовується у сучасних пенологічних практиках. Суть його полягає у тому, щоб переконати особу не вчиняти правопорушень та не порушувати чинні у суспільстві закони. Така позиція, на нашу думку, свідчить як про зміни у поглядах на питання покарання загалом, так і на систему їх виконання, що відображає притаманні для демократичної цивілізації гуманістичні принципи, які базуються на положенні про пріоритетність людської екзистенції як важливої цінності функціонування сучасного соціуму. Все частіше світова правоохоронна спільнота звертає увагу на те, яким чином запобігти здійсненню правопорушень і саме так виконати важливу превентивну місію, що полягає у здійсненні цілеспрямованих виховних заходів із громадянами.

Сучасна зарубіжна філософія права виробила доволі чітку позицію стосовно цієї проблематики, яка знайшла своє вираження у концептуальних доводах таких відомих її представників, як Алан Норрі, Артур Ріпштейн, Стівен Перрі, Мартін Стоун та інші.

Сфера зацікавлень питаннями стимування у названих дослідників стосується зазвичай питань кримінального (Норрі) і цивільного (Ріпштейн, Перрі, Стоун) права. Класифікуючи стимування як правовий засіб, вони виділяють два типи стимуюючих факторів, до яких відносять загальні та специфічні. Останні застосовуються у випадку, коли особа вирішує не вчиняти правопорушень у майбутньому, а загальні – коли особа вирішує не вчиняти правопорушення внаслідок того, що інші особи були покарані за подібні діяння.

Відомий канадський філософ права Артур Ріпштейн вважає, що застосування засобів стимування у практиці протидії правопорушенням базується на бажанні вплинути на потенційного правопорушника шляхом переконання його у підвищеному рівні відповідальності за свої вчинки, яка вимірюється розміром відшкодування нанесених ним збитків. «Теорія стимування, – зазначає він, – також повинна пояснити широко поширену думку про те, що суворість покарання повинна бути пов'язана із вартістю нанесеної шкоди, а не зі спокусами здійснити злочин... Витончені теорії стимування ставлять покарання у залежність від наявності у злочинця достатніх шансів уникнути покарання» [4, р. 142]. Отже, можна помітити, що теоретичні узагальнення зарубіжних філософів права у цьому випадку стосуються важливих питань визначення відповідальності особи за свої вчинки, що фіксує специфічну спрямованість дискурсу навколо питання про значення процесів становлення правової свідомості.

У кримінально-правовій філософській парадигмі стимування як елемент пенологічної практики, як можна помітити, аналізується ширше, оскільки специфіка такого роду правових дій актуалізує пошук ефективніших засобів запобігання і протидії злочинності унаслідок її особливої соціальної небезпеки. Саме тому британський філософ права Алан Норрі вважає, що стимування посідає центральне місце у структурі кримінального права, впливаючи на процедуру винесення вироків. Він зазначає, що «загалом нинішня мудрість пенологів полягає в тому, що немає послідовного стимуючого ефекту від покарання і що використання пенітенціарної системи та, зокрема, тюремного ув'язнення у вигляді найтяжчого покарання не є особливо ефективним засобом стимування злочинності» [3, р. 338].

Особливу увагу Норрі звертає на об'єкт пенологічних процесів у сфері кримінально-правової практики, до якого передусім відносить ту соціальну аудиторію, яка залучена до здійснення стимування, відчуває на собі результативність пенологічної практики та яку можна умовно поділити на три групи, із котрих дві відображають крайні протилежні підходи до питання правопорушень. Перша група представляє тих, хто здатний утриматись від таких, а друга – тих, хто не визнає жодних морально-етичних норм, тому до них неможливо застосувати засоби

стимування від протиправних вчинків. Проміжну позицію посідає третя група, яка, на думку Норрі, «представляє все більшу кількість людей, котрі ще не повністю інтегровані у систему цінностей суспільства, але мають достатню можливість бути покараними» [3, р. 338]. Ми можемо спостерігати чітку позицію стосовно визначених науковцем груп, адже перша група не потребує стимування, сповідуючи законслухняну поведінку, а друга а-пріорі не піддається жодному стимуванню. У загальних процесах стимування правопорушень Норрі робить ставку саме на цю третю групу, вбачаючи в ній правову аудиторію, яка може реально відобразити тенденції, властиві втіленню концепції стимування у сучасному кримінальному праві.

У запропонованій сучасному зарубіжною філософсько-правовою спільнотою концепції стимування чітко простежується наявність низки суперечливих тенденцій, які дають змогу краще зрозуміти процес упровадження теоретичних узагальнень у кримінально-правову практику. Ці тенденції формують умови для виникнення конфліктних ситуацій, вирішення котрих сприяє досягненню успіхів на шляху подолання злочинності. Передусім помітно це у вияві взаємодії індивідуальних і колективних характеристик процесу стимування. «Принцип загального стимування не здатен витримати надмірне покарання однієї людини заради стимування багатьох, – зазначає Алан Норрі. – У цій теорії держава опиняється між двома політичними раціональними твердженнями: перше твердження обмежує її санкції щодо питань установлення шкоди, нанесеної вчинками окремих осіб, а друге – використовує покарання індивіда як засіб досягнення загальної мети. І ця друга форма стимування долає індивідуалізм і підриває його основи» [3, р. 343].

У взаємодії цих тенденцій (індивідуальної і колективної) у стимуванні правопорушень виявляються суперечливі характеристики теорії стимування у кримінальному праві. На думку Алана Норрі, теорія раціонального і розважливого індивіда «суперечить контекстуальній сутності соціальної дії та цей конфлікт свідчить про нездатність системи стимувати порушників закону, окрім конкретних соціальних умов» [3, р. 343].

У сучасній зарубіжній філософсько-правовій думці концепція стимування як елемент пенологічних теорій аналізується і у цивільно-правовому вимірі. Тут ми помічаємо, що як у кримінальному, так і у цивільному праві важливою є проблема вибору засобів правового захисту. Це, на думку канадського філософа права Стівена Перрі, актуалізує питання покарання як такого засобу, що, у свою чергу, призводить до імплементації у сферу цивільного права принципів стимування, оскільки в умовах цивільного права домінує думка про неможливість застосування класичного покарання за здійснені вчинки, взамін цього передбачена процедура відшкодування завданих збитків. Це дає змогу застосувати у цивільно-правовій практиці принципи стимування із певною корекцією, оскільки, як вважає науковець, «йти шляхом стимування – це, очевидно, заперечувати коректуючий, заснований на справедливості, орієнтований на відповідальність погляд на цивільне правопорушення» [5, р. 116].

Американський філософ права Мартін Стоун у своїх працях намагається проаналізувати застосування засобів стимування у цивільно-правовій практиці. Звісно, суттєві характеристики цивільного права вимагають корекції засадничих принципів концепції стимування, враховуючи те, що кінцевим результатом визначення відповідальності стає питання про встановлення розміру шкоди, нанесеної потерпілій стороні цивільно-правового процесу. «Насправді ідея цивільного права як чисто стимуючого засобу є не надто обіцяючою. Для конкретного агента зобов'язання, що зумовлюється стимуванням, є не просто зобов'язанням здійснити платіж за певних умов, – вважає науковець» [6, р. 145].

Висновки.

1. Аналіз становлення девіантної поведінки особи та особливостей віктимізації в англо-американській філософсько-правовій традиції розглядається як умова вирішення важливих суспільних і психологічних проблем.

2. Концепція прощення зарубіжної філософії права базується на твердженні про любов як специфічний акт, що супроводжує становлення як моральної, так і правової парадигми.

3. Трактатування феномену прощення пов'язується із питанням сутності загроз і втрат, що супроводжують взаємовідносини злочинця і жертви.

4. Визнання взаємовідносин злочинця і жертви, за яких остання попадає у залежне становище, результатом якого є послаблення її позиції у стосунках до злочинця, базується на тезі про пріоритетність тих моральних принципів, які визначають спрямованість кримінально-правових установок і формують засади ретрибутивної концепції покарання.

5. У концептуальних підходах до особливостей функціонування морально-етичних і кримінально-правових категорій представників сучасної англо-американської філософії простежується бажання проаналізувати становище суб'єктів кримінально-правових діянь, відношення між якими стосуються морально-психологічних аспектів,

побудованих на основі складних міжособистісних стосунків, які супроводжуються стражданнями.

6. Аналіз феномену прощення як із морально-етичного, так і кримінально-правового погляду переконливо свідчить про те, що у здійсненні процедури прощення слід звертати увагу на ті особливості налагодження стосунків суб'єктів кримінально-правових діянь, які фіксують стан досягнення особистого і суспільного блага, вирішуючи суперечності і конфлікти як особистісного, так і соціального спрямування.

7. Теоретичні узагальнення зарубіжних філософів права, наявні у концепціях стримування, стосуються важливих питань про визначення відповідальності особи за свої вчинки, що свідчить про специфічну спрямованість дискурсу навколо питання про значення процесів становлення правової свідомості.

8. У концепції стримування чітко простежується наявність суперечливих тенденцій, аналіз яких дає змогу краще зрозуміти процес упровадження теоретичних узагальнень у кримінально-правову практику.

9. Цивільно-правовий вимір концепції стримування сучасної зарубіжної філософії стосується вибору правових засобів захисту, серед яких особливої актуальності набуває питання про покарання як такого засобу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Norrie Alan W. Love actually: law and the moral psychology of forgiveness. *Journal of Critical Realism*. 2018. Vol. 17(4). P. 390-407.
2. Norrie Alan W. Love and justice : can we flourish without addressing the past? *Journal of Critical Realism*. 2018. Vol. 17 (1). P. 17-33.
3. Norrie Alan W. *Sentencing / Crime, Reason and History: A Critical Introduction to Criminal Law (Law in Context)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2014. P. 333-364.
4. Ripstein A. *Punishment and the Tort/Crime Distinction. / Equality, Responsibility, and the Law (Cambridge Studies in Philosophy and Law)*. Cambridge: Cambridge University Press. 1998. P.133–171.
5. Perry S. *Responsibility for Outcomes, Risk, and the Law of Torts / Philosophy and the Law of Torts (Cambridge Studies in Philosophy and Law)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. P. 72-130.
6. Stone M. *The Significance of Doing and Suffering. Philosophy and the Law of Torts (Cambridge Studies in Philosophy and Law)*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001. P.131-182.